

Inhoud aangeboden strategieën

Workshop 1: Irena – leerkracht in buitengewoon onderwijs Polen

In workshop 1 zijn we voornamelijk ingegaan rond het omgaan met agressie bij personen met een verstandelijke beperking. Auto-agressie is een thema dat hier niet aan bod is gekomen. Irena geeft les in het buitengewoon onderwijs in Polen. De doelgroep waar zij aan les geeft komt overeen met type 2, OV1.

De **uitgangspunten** waar we in deze workshop van vertrokken waren als eerst dat het wegnemen van de agressie kan zorgen voor een leegte bij de persoon met een beperking. De motivatie achter het stellen van agressief gedrag is voornamelijk het vragen naar aandacht. Bij het zoeken naar een oplossing is het belangrijk om uit te gaan van het gegeven dat er niet één passende oplossing is voor iedereen, er is een veelheid aan oplossingen.

Er zijn **drie vragen** die ons kunnen helpen met onze aanpak als begeleider van de persoon die agressief gedrag stelt. Een eerste vraag is **wat**: we gaan de situatie identificeren en eenvoudig verwoorden, welk gedrag stelt de persoon in welke situatie? Als tweede vragen we ons af **waarom**: wat is de reden van dit gedrag? Is het adaptief gedrag, dus een logisch gevolg op iets? Het kan gebeuren dat wij als begeleider zaken toelaten omwille van hun handicap. Een laatste vraag is **hoe aanpakken?** Zoals eerder beschreven is er niet één aanpak die op iedereen zal werken. Daarom zijn de twee eerste vragen zo belangrijk om te beantwoorden.

Om verder te gaan op de laatste vraag van welke aanpak we best gebruiken, hebben we een **aantal tips** meegekregen om ons te begeleiden in het zoeken naar een goede aanpak. Een eerste tip is **preventief** tewerk gaan. Door activiteiten te groeperen (dit moet gebeuren, dit gebeurt best en dit is niet verplicht), geef je de persoon duidelijk aan dat er soms hun eigen keuze is en soms de begeleiding hier de beslissing in neemt. Indien het moeilijk is voor de jongere om de taak uit te voeren die je als begeleider vraagt (bv. Smeren van zonnecrème) kan het helpen om de jongere af te leiden en de context te veranderen. Ook het stellen van grenzen is nodig en voor elke jongere verschillend. Informatie van ouders of begeleiders is belangrijk om hierin te weten waar de grens voor de persoon ligt. Duidelijk en consequent communiceren en handelen is hierin belangrijk. Daarnaast is het interessant om een 'paspoort' te maken van de jongere op basis van zaken die men thuis of in andere contexten toepast. Zo kan je proberen het schema te leren kennen en te ontdekken wat werkt en wat niet. Als animator is het belangrijk om kritisch te kijken naar je activiteit. Is de activiteit niet te lang? Is er genoeg uitdaging? Door hier op voorhand over na te denken, ben je preventief aan het werken.

Een tweede tip is het **geven van ruimte**. De jongere kan nood hebben aan kalmte en tot rust komen. Als begeleider moet je beseffen dat de jongere soms ook eens een slechte dag kan hebben en dan is dat maar zo. Dit kan een oorzaak zijn voor bepaald gedrag. Geef de jongere de ruimte om een slechte dag te hebben. Het **benoemen** van gedrag op het moment dat het zich voordoet helpt. Dit zowel wanneer men goed gedrag als moeilijk gedrag vertoont. Achteraf kan je als begeleider het moeilijk gedrag nog **bespreken** in de mate van het mogelijke. Door het hier nog even over te

hebben geef je betekenis aan de jongere en het gedrag dat gesteld werd. Dit idee is tegenstrijdig met het idee dat, wanneer je het gedrag aandacht geeft, de jongere 'gewonnen' heeft door de aandacht te krijgen (gedragstherapeutische – hond van Pavlov).

Aansluitend bij het geven van ruimte is het **geven van autonomie**. Behandel de jongere naar zijn leeftijd/niveau met oog op over of onderschatting. Biedt hem in bepaalde situaties een alternatief zodat je hen het gevoel geeft dat zij binnen een bepaald kader iets kunnen beslissen. Het geven van **betekenis** aan de jongere speelt hier een rol. Elke jongere is een persoon en zij komen naar de speelpleinwerking om zich te amuseren, hoe kunnen zij zich het best amuseren?

Als laatst wordt meegegeven dat **communicatie** belangrijk is en uit meerdere lagen bestaat. Je hebt niet enkel hetgeen wat je zegt, de intonatie en de formulering is hier ook zeer belangrijk in. Fysiek duidelijk maken wat je wil zeggen is vaak noodzakelijk bij deze doelgroep. De **motivatie** van de jongere kennen is een meerwaarde in de omgang en het begeleiden.

In bijlage 1 vind je de vragenlijst terug die een leidraad kan bieden in het omgaan met moeilijk gedrag in bepaalde situaties. Deze werd aangepast op basis van de evaluatie na het toepassen van de oorspronkelijke vragenlijst.

Workshop 2: GAUZZ

Binnen deze workshop gingen we in op verschillende theoretische kaders om tot een signaleringsplan te komen waar we ontdekken wat (on)gunstige begeleiding is voor de jongere die al dan niet moeilijk gedrag stelt. De workshop werd gegeven door Christel Jacobs, orthopedagoge en Rosien Mesdag, regio coördinator, beide werkzaam bij GAUZZ. GAUZZ behandelt kinderen en jongeren van 6 tot en met 25 jaar bij wie de diagnose autismespectrumstoornis is gesteld, die functioneren op het niveau van een matig tot ernstige verstandelijke beperking en bij wie er sprake is van ernstige gedragsproblemen (UPC KULeuven, 2018).

Vaak wordt ook de metafoer van de **ijsberg** aangehaald: het probleemgedrag is slechts het topje van de ijsberg, de buitenkant. Daaronder is er een veel groter domein dat je niet kan zien. Vaardigheden kun je zien, probleemgedrag ook, maar leegte, angst, onmacht veel minder. Laat ons op zoek gaan naar de onderliggende vraag of nood! Laat ons zicht krijgen op het disharmonische ontwikkelingsprofiel dat een verhoogde kwetsbaarheid meebrengt en dat een cruciale afstemming van de omgeving vraagt op dit niveau.

Emotionele ontwikkeling is een belangrijk domein binnen de kijk op personen met een handicap. Došen heeft een inschaling gemaakt van 5 fasen van deze ontwikkeling. Wanneer er bij personen met een verstandelijke beperking zich moeilijk gedrag voordoet dan zal de persoon vaak terugvallen naar een van de eerste fasen van emotionele ontwikkeling. De methodiek van de draad (G. Vignero) is hierop gebaseerd, waarin de eerste drie fasen ons kunnen helpen in de aanpak en kijk naar jongeren met een verstandelijke beperking. Binnen deze methodiek wordt er gekeken naar de emotionele ontwikkeling die zich naast het fysieke en cognitieve ontwikkeld. Emotioneel kan je nooit hoger ontwikkelen dan dat je cognitief ontwikkeld. Het basisvermogen en inlevingsvermogen hangt samen met het cognitief vermogen van de persoon.

De jongere doet aan **informatieverwerking** op een andere manier dan wij dit doen. Wij, als begeleider, communiceren voornamelijk via vertezintuigen (zien, horen, ruiken). De jongeren waar we mee werken ontdekken de wereld vaak door hun nabijheidszintuigen te gebruiken (tast, proeven, evenwichtszin, positiezintuig). Binnen het kader van informatieverwerking gaan we dieper in op het **venster van tolerantie**. Hier wordt gekeken naar de alertheid van de persoon. Als je binnen je venster zit, kan je zaken verdragen, ben je in optimale alertheid. Alles buiten het venster zorgt voor spanning en stress. Hierop zijn verschillende manieren waarop men reageert. Zo is er de reactie van fight, flight en freeze alsook de passieve freeze of dissociatie. Je venster varieert per tijdstip, omgeving, de persoon waar je mee in interactie bent. Bij personen met een beperking is dit tolerantievenster kleiner waardoor er meer kans is op stress en overprikkeling. Een gevolg is minder mogelijkheid tot contact, ontvangen van info en afstemming met de omgeving. Dit zorgt voor meer kans op gedragsproblemen.

Sommige jongeren leren hunzelf beschermende trucs aan (**zelfregulatie**). Men gaat zelf prikkels opzoeken vanuit een lage alertheid of vermijden of vechten vanuit een hoge alertheid. (Zoals neuriën, schommelen, staren, duwen...). Dit is goed zolang het niet storend of gevaarlijk is voor de persoon zelf of de omgeving. Er zijn een aantal belangrijke vragen hierin die een verklaring kunnen geven voor bepaald gedrag:

- Zoekt de cliënt prikkels op, om zo optimaal alert te blijven? Of is er sprake van overprikkeling?
- Is de cliënt hard aan het werk om te voorkomen dat hij te hoog alert wordt?
- Wat is de betekenis van de manier van reageren?
- Is het prikkels zoeken vanuit een lage alertheid?
- Is het vermijden of vechten vanuit een hoge alertheid?

Het is als begeleider belangrijk de jongere **basisrust** te geven. Dit kan door rustplekken in te bouwen in de omgeving en in het programma. Daarnaast is het belangrijk om het tempo te vertragen en de jongere voldoende tijd te geven om de info op te nemen en alles op een rijtje te zetten (schakel en opruimtijd). Naast basisrust is het belangrijk om **rust in het hoofd** van de jongere te brengen. Dit kunnen we bieden door voorspelbaarheid aan te bieden via routine. Daarnaast heel duidelijk en concreet in het hier en nu communiceren door de puzzel van 5 te hanteren: wat, waar, wanneer, wie & hoe. Als begeleider neem je best een **basishouding** aan in de omgang met de jongere: blijf rustig, observeer de jongere, de omgeving en jezelf (ben je zelf niet te veel aan het stimuleren of praten?) en reageer op de zaken die je observeert: neem externe prikkels weg en voeg er andere toe waar nodig. Hou jezelf steeds onder controle.

SAMENGEVAT: waarom dit gedrag?

De manier van reageren wordt beïnvloed door:

- **Onder/overgevoeligheden in de verwerking informatie**
- **De mate van alertheid**
- **Omgevingsfactoren, medische problematiek, ...**
- **Het niveau van cognitief functioneren, het sociaal emotioneel ontwikkelingsniveau, communicatief niveau.**

Op basis van deze theoretische kaders is het mogelijk om een **signaleringsplan** in te vullen. Dit plan kan je terugvinden in bijlage 2. Het signaleringsplan brengt het spanningsvenster en de stressopbouw en de (on)gunstige begeleiding in kaart. Er is een onderscheid tussen bewust

en niet-bewust gedrag. Als begeleider klaren we best uit wat de achterliggende reden hiervan is. Indien je merkt dat bepaald gedrag bewust wordt ervaart, dien je de reactie of nood dat dit gedrag aangeeft meer in te plannen in het schema van de jongere. Je stelt je de vraag: **Welke nood heeft deze persoon?** (Bv. speelpleinwerking: voor wie moet de persoon de activiteit mee doen? Voor de begeleider of voor de jongere zelf?) Belangrijk is om een evenwicht te vinden in het zetten van grenzen en het volbrengen van de noden (honger om 11u30 maar eten om 12u). Grenzen stellen en regels maken zijn een deel van de begeleiding en het volbrengen van hun nood. Iedereen heeft nood aan grenzen. Meer specifiek wordt de vraag dus: **Wat heeft de jongere nodig en in welke mate kan je dat binnen de grenzen aanbieden?**

Workshop 3: Reageren op probleemgedrag van kinderen met een verstandelijke beperking en autisme. (bron: PowerPoint Wilfried Peeters)

De derde workshop werd gegeven door Wilfried Peeters, hij is actief als psycholoog bij Yuneco – een mobiel kinderpsychiatrisch team voor kinderen met een verstandelijke beperking. Daarnaast is hij ook lector van de banaba opleiding Autismen. Tijdens de workshop gingen we eerst dieper in op verstandelijke beperking en autisme. Vanuit deze informatie keken we naar probleemgedrag: hoe ziet het eruit, waarom doet een kind dit en hoe pak ik dit (beter niet) aan?

Binnen verstandelijke beperking maken we het verschil tussen het **kunnen** (verstandelijk) en het **aankunnen** (emotioneel). De kids verliezen een deel van het kunnen (verloopt trager en er is een plafond) en dit zorgt voor emotionele stress, er is nood aan een steunfiguur. In bijlage 3 vind je het schema van Piaget terug waar de ernst van de beperking wordt weergegeven met het tempo waarop met groeit alsook het plafond dat men bereikt met deze beperking.

Als begeleider van iemand met autisme is het belangrijk in het begrijpen van deze persoon om te weten hoe iemand met autisme denkt. 'Hoe neemt deze persoon de werkelijkheid waar?' is een goede vraag hierin. Binnen het denken van personen met autisme is er een stoornis in informatieverwerking. Dit toont zich in **zintuiglijke overgevoeligheid, tekort aan theory of mind, zwakke centrale coherentie en executieve disfunctie**. Hierin heeft de persoon met autisme nood aan ondersteuning vanuit de omgeving of begeleiding: **prikkelbescherming, nood aan verduidelijking (wat wordt er verwacht) en voorspelbaarheid**.

Waarom stellen verstandelijk beperkte kinderen met autisme probleemgedrag? Ze ervaren stress en frustratie (mislukkingen, zintuiglijke overprikkeling, onduidelijkheid). Ze kunnen deze stress niet verwerken (zelf hulp vragen, oplossing bedenken of relativiseren is in een stressmoment moeilijk of niet mogelijk). Wilfried stelt twee uitgangspunten in het aanpakken van probleemgedrag: je voorkomt beter dan genezen. Als tweede is het belangrijk om mee te nemen dat niemand probleemgedrag stelt zonder reden – betekenis is vaak: ik heb een probleem!

Wat werkt er niet als reactie op probleemgedrag bij personen met een beperking? Er zijn 5 punten:

- **Uitleg:** waarom iets niet mag
- **Inleving** gebruiken: zou jij dat fijn vinden?
- **Beroep op relatie** doen: doe het voor mij!
- **Emoties** inzetten: ik ga boos worden!
- **Zelfbeheersing** activeren: straffen en belonen.

Ook binnen deze workshop kwam de ijsberg aan bod. Je aanpak als begeleider vertrekt vanuit hetgeen dat niet zichtbaar is – overprikkeling, regels niet begrijpen, reactie op verandering,.... Wilfried ontwikkelde een bruikbaar stappenplan rond hoe te reageren op ernstig probleemgedrag. Dit stappenplan vind je terug in bijlage 5.

Een eerste stap is: '**ben ik rustig?**'. Monitor hierin je eigen stressniveau en denk na over wat jou helpt om tot rust te komen. Als dit gelukt is, dan is de volgende stap om mee na te denken of er **te veel of pijnlijke prikkels** zijn voor de jongere. Voor welke prikkels is het kind gevoelig (zien, horen, ruiken, proeven, voelen). Welke prikkels zijn er aanwezig (extern of intern – lichamenlijk ongemak)? Wat je kan doen bij overprikkeling zijn volgende zaken:

- Storende prikkel wegnemen
- Breng de jongere naar een andere situatie of rustplek. Let op dat dit geen straf is!
- Geef een hulpmiddel (vb. hoofdtelefoon)
- Overstem met een favoriete prikkel (vb. drukvest)
- Geef controle over storende prikkel (vb. hoe zet je radio zachter of luider).

Als het antwoord op de vorige vraag nee is, dan is de volgende stap: '**is alles duidelijk?**'. Als begeleider is het belangrijk om voor duidelijkheid te zorgen. Stel kernvragen aan de jongere, zorg voor duidelijkheid: verwachting = gebeurtenis. Zaken die onduidelijk kunnen zijn, zijn programma, ruimte, mensen. Duidelijk communiceren is hierin belangrijk (puzzel van 5). Pas je taal aan, maak je boodschap zichtbaar, wat je zegt = wat je lichaam toont, start een bekende routine.

Als alles duidelijk is, dan volgt de laatste stap: breng de jongere tot rust. Wilfried stelde een fiche op waarop men kan aanduiden wat de jongere tot rust brengt. Voor elk kind is er een eigen individuele fiche (bijlage 6).

Vragenlijst ter functionele beoordeling van moeilijk gedrag

Beschrijving moeilijk gedrag

Gedrag	Hoe uit zich dit?	Frequentie?	Welk gedrag stelde men net voor de crisis?	Hoe reageren jullie hierop? Hoe anticiperen jullie?
<i>In zo simpel mogelijke woorden omschrijving geven</i>	<i>In welke context? Op welke manier?</i>	<i>(3x/dag, 1x/uur,...)</i>	<i>Welk gedrag kan eventueel een aanloop naar moeilijk gedrag schetsen</i>	

Basismethode om te communiceren

- **Op welke manieren communiceert de jongere?**

Vloeiend verbaal		Verbale klanken		Gebarentaal	
SMOG		Bordjes		Elektrisch toestel	
Iets grijpen		Blik richten op iets		De mimiek van het gelaat	
Iets geven		Andere personen benaderen		Vocalisatie – klank uitstoten	
Tonen		Afstand nemen van bepaalde personen		Herhaling – echolalie	
Bij de hand nemen		Hoofd buigen		1 terugkerend woord	
Auto-agressie		Simpel gebaar		Vele terugkerende woorden	
Aggressie		Complexe gebaren		Woede – aanval	
Wenen of zagen		Andere manieren:			

- **Op welke manieren communiceert de jongere in volgende situaties?**

<i>Te veel prikkels</i>		<i>Je bent in de buurt en negeert het kind</i>	
Geluid		<i>Je kind wordt alleen gelaten</i>	
Personen		Personen:	
Dieren		<i>Nieuw persoon</i>	
Visualisaties		<i>Vertrouwd persoon</i>	
Te weinig prikkels		<i>Andere jongeren</i>	
Iets onvoorspelbaars gebeurt		<i>Vrouw</i>	
Een onbekende plaats		<i>Man</i>	
Leuke taak wordt afgebroken		<i>Baby's</i>	
Een nieuwe taak start		<i>Ouderen</i>	
Wissel locatie		<i>Andere situatie:</i>	
Fysieke activiteit			

Open vragen

Algemeen

- Zijn er specifieke omstandigheden die invloed kunnen hebben op moeilijk gedrag? (Biologisch, interpersoonlijk, ...)
- Zijn er zaken (iets zeggen of doen) dat moeilijk gedrag kan uitlokken?
- Zijn er situaties die moeilijk gedrag uitlokken?
- Wat zou de persoon willen realiseren door moeilijk gedrag?

Communicatie

- Heeft de persoon een '*eigen gemaakt*' taaltje? Wat zijn bepaalde betekenissen hierin?
- Reageert de persoon op bepaalde gebaren/uitdrukkingen die je gebruikt?
- In welke mate kan de persoon nadoen wat je hem voordoet?
- Hoe reageert de persoon op een opmerking? (Bv. Als iets niet mag)

Aanpak

- Is er iets wat je zegt of doet dat moeilijk gedrag voorkomt?
- Wat kunnen we nog toevoegen om de jongere beter te begeleiden en moeilijke situaties vermijden?
- Kan de gast in kwestie zelf keuzes maken in de loop van de dag? Is hij ertoe in staat om te kiezen?
- Wat is leuk om te gebruiken om hun motivatie op te vergroten?
- Wat is de beste aanpak als er zich moeilijk gedrag heeft voorgedaan?

Naam	Beperking	Fysieke ontwikkeling	Cognitieve ontwikkeling	Emotionele ontwikkeling
Signaleringsplan	WAARNEEMBARE KENMERKEN (ogen, motorisch, geluiden, contact en communicatie, gedrag,...)	GUNSTIGE BEGELEIDING (activiteiten, communicatie, thema's, afstand-nabijheid, gebruik crisismedicatie, TAVA,..)	ONGUNSTIGE BEGELEIDING (activiteiten, communicatie, thema's, afstand-nabijheid, gebruik crisismedicatie, TAVA,..)	
Fase 1 Ontspannen Stressvrij				
Fase 2 Geprikkeld Onrustig Gespannen				
Fase 3 Escalatie Uitbarsting				

ernst	tempo: in 1 jaar tijd een voortgang van ...	plafond
licht (IQ 55-70)	7 à 8 maanden	7-12 jaar: concreet-operationeel alle denkinhouden zijn concreet
matig (IQ 40-55)	5 à 6 maanden	4-7 jaar: pre-logisch onlogische verbanden leggen
ernstig (IQ 25-40)	3 à 4 maanden	2-4 jaar: pre-conceptueel verbanden tussen concrete gebeurtenissen in het hier-en-nu
diep (IQ < 25)	1 à 2 maanden	< 2 jaar: sensomotorisch denken = handelen

<p><u>zintuiglijke overgevoeligheid</u></p> <ul style="list-style-type: none">▪ prikkels filteren▪ bij autisme: overprikkeling		<p><i>prikkels komen te veel of te hard binnen</i></p>	<p>prikkelbescherming</p>
<p><u>tekort aan theory of mind</u></p> <ul style="list-style-type: none">▪ gedachten lezen▪ bij autisme: mindblindness		<p><i>blind voor wat ander voelt, bedoelt en denkt</i></p>	<p>verduidelijking: wat wordt verwacht?</p>
<p><u>zwakke centrale coherentie</u></p> <ul style="list-style-type: none">▪ waarneming van samenhang▪ bij autisme: fragmentarische waarneming		<p><i>aandacht voor details zonder geheel te zien</i></p>	
<p><u>executieve disfunctie</u></p> <ul style="list-style-type: none">▪ strategieverandering▪ bij autisme: perseveratie		<p><i>niet van spoor kunnen veranderen</i></p>	<p>voorspelbaarheid</p>

